

PREŞOVA VE ÇEVRESİNDE OSMANLI KİTABELERİNE GENEL BİR BAKIŞ*

An Overview to the Ottoman Epitaphs Alphabet in Presheva Region

İsa MEMİŞİ**

Nebahat SÜLÇEVŞİ***

Öz

Günümüz Sırbistan Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan Preşova, 1912 yılına kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır. Osmanlı idaresinden sonra Sırp işgaline uğrayan Preşova ve yöresi günümüz idari taksimatında Sırbistan'ın güneyinde çoğunlukla Arnavut nüfusun meskûn olduğu bölgeyi kapsayan Preşova Vasinin merkezi konumundadır. Preşova şehri ve ona bağlı Bilaç köyünde az sayıda Türk de yaşamaktadır. Osmanlı döneminden Balkan ülkelerinde kalmış olan maddi miras hakkında belli başlı çalışmalar yapılmıştır. 1970'li yıllardan sonra bu alandaki çalışmalar yoğunluk kazanmış olmakla birlikte Batı Balkanlar'a yönelik bu çalışmalarda daha çok Bosna, Sancak, Kosova, Makedonya'da bilinirliği daha fazla olan yerler üzerinde durulmuştur.

Özellikle Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Preşova'ya ilişkin kültürel çalışmaların yerel düzeyde kaldığını ileri sürmek için yeterli sayıda gerekçe vardır. Batı Balkanlar'ın 1990'lı yılların başından itibaren karşı karşıya kaldığı uzun süreli çatışmalar ve savaşlar eğitim, kültür ve bilim alanındaki gelişmeleri olumsuz anlamda etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Bu süreçte çok sayıda somut kültürel miras eseri zarar görmüş, tahrip olmuş ve hatta bir zaman var oldukları bile unutulmuştur. Günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş az sayıda eserin de ömrünü uzatacak restorasyon çalışmaları sınırlıdır ve bu konuda yetkin bir kurumun eliyle yürütülmemektedir. Yerli halkın imece usulüyle hayatta tutmaya çalıştıkları bu eserlerin en azından envanterinin çıkarılması ve kayda geçirilmesi önemlidir. Bu anlamda yerel ölçekli yapılan bazı çalışmalar olmakla birlikte bu mirasın koruma altına alınmasını sağlayacak kurumları harekete geçirme konusunda yeterli olmamıştır. Bu çalışma ile Preşova ve yöresinde günümüze kadar ulaşabilmiş olan cami, tekke gibi ibadet ve zikir mekânları ile mezarlara ait kitabelerin ele alınması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada esas amaç Osmanlı döneminden kalma eserlerin tamamını tespit etmek olmayıp, şimdiki kadar üzerinde durulmamış olan bu kültürel mirasa işaret etmektir. Yoksa Osmanlı idaresi döneminden kalmış ve zaman içerisinde yok olmuş olan maddi miras yapılarının envanterinin çıkarılması daha geniş bir çalışmayı gerektirir. Bu çalışmada Preşova kasabası ve yöresinde Osmanlı idaresi döneminden kalmış olan yapılar üzerinde bulunan kitabe türleri ile şekil ve metin özelliklerine kısaca değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kitabeler, Camiler, Çeşmeler, Köprüler, Tekkeler.

Abstract

The city of Presheva, which is located within the borders of today's Republic of Serbia, remained under Ottoman reign until 1912. Being invaded by Serbs after the Ottoman administration, Presheva and its region is situated at the centre of the Presheva Valley. By being located in the south of Serbia according to today's administrative division, the region is vastly populated by Albanian residents. Besides the Albanian majority, the region is resided by a small number of Turks in Presheva and village of Bilaç. Major studies have been conducted on the Balkan countries heritage from the Ottoman

* Geliş Tarihi: 13.10.2020, Kabul Tarihi: 10.11.2020. DOI: 10.34189/hbv.96.025

** Doç. Dr. Priştine Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Şarkiyat Bölümü, isa.memishi@uni-pr.edu, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4232-0681>

*** Dr. Priştine Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nebahat.safqi@uni-pr.edu, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9578-6346>

period. Although the studies in this field have intensified after the 70s, the places that gained the focal point in the Western Balkans remained Bosnia, Sancak, Kosovo, and Macedonia. There is a sufficient support to claim that cultural studies on Presheva remained at the local level, especially during the dissolution of Yugoslavia. The long-term conflicts and wars that Western Balkans faced since the beginning of 90s have adversely affected and continue to affect the development in education, culture, and science. In this process, many tangible cultural heritage artefacts have been damaged, destroyed, and even forgotten. The restoration work that extends the life of a few number of works which have endured until today, is also limited and not performed by competent institutions. Even though the local people try to keep these works alive through voluntary initiative, it is essentially important for these works to be inventoried and recorded. There have been some local studies regarding this issue, but still not sufficient to drive the institutions at ensuring protection for this heritage. This study aims to deal with places of worship and dhikr, such as mosques, dervish lodges along with the inscriptions engraved in the tombs of Presheva and its region. It has also been intended to inform wider audience about the structures to which the inscriptions belong. The main purpose of this study is not only determining all the works from the Ottoman period, but also accentuating this cultural heritage, which has not been emphasized to this point. Moreover, making an inventory of the material heritage structures that remained from the Ottoman period and disappeared in time requires a broader study. Therefore, this study briefly mentions types and forms of inscriptions and text features placed on the buildings from the Ottoman period in the city of Presheva and its region.

Keywords: Epitaphs, Mosques, Water Fountains, Bridges, Dervish Lodges

1. Giriş

Preşova, Karadağ diye adlandırılan dağlık bölgenin doğu eteklerinde yer alır. Üsküp'ün 59 km Kuzeydoğusunda, Priştine'nin 57 km Güneydoğusunda, Niş'in 114 km Güneyinde bulunan küçük bir kasabadır. Osmanlı hâkimiyetinin son dönemlerinde Kosova Vilayeti Priştine Sancağına bağlı Preşova Kazasının merkezi idi (Ş. Sami, 1308). Kasabanın merkezindeki meydan, kaldırımlı sokakları, esnaf ve zanaatkar dükkânları ona tipik bir şark görünümü verir. Kasabanın kimliği ve nüfusunun geçmişine ilişkin delil olacak Şark mimarisine ait yapılardan geriye maalesef çok az şey kalmıştır (İslami ve Ejupi, 2016: 498).

İktisadi unsurlar, çoğunluğu Arnavut olan nüfus yapısı, demografik özellikleri, tarihi geçmişi ve benzer mensubiyete ilişkin algı, kaynaklarda Preşova Vadisi olarak atıfta bulunulan bu yöreye coğrafi bir bütünlüğün niteliklerini kazandırmıştır (Ejupi, 2016: 28). Yüzde yüzü Müslüman olan Arnavutların çoğunlukta olduğu bu yörenin Preşova Vadisi olarak adlandırılması bu yüzyılın başına tekabül eder. Osmanlı kayıtlarında Preşova şeklinde geçen yer adı eski Yunancada pırasa anlamında prouson kelimesinin Arnavutça karşılığı olan presh ile değiştirilerek Slavcada yer adı yapmaya yarayan -evo eki getirilmesiyle (İsmajli, 1970: 265) Slavcadaki Preševo şeklini almıştır. Arnavutçada Preshevë şeklindedir.

Kültürel miras, belli bir gruba veya topluma ait geçmiş nesillerden kalan somut ve maddi eserlerin oluşturduğu mirastır. Bu yüzden kültürel mirasın günümüzde de olduğu şekliyle korunması ve bizden sonra gelecek nesillere aktarılması gereklidir. Anıtlar külliyyatında bir millete ait kültürel miras binalarında bulunan kitabeler de önemli bir yere sahiptir. Kültürel teşvik, toplumda bu eserlere yönelik dikkatli davranmayı amaçlamaktadır.

2. Tarihi Perspektifte Preşova ve Yöresi

Preşova yöresinde İslami mimari inşaatı bu bölgenin mimarisinde önemli yere sahiptir. Arnavut topraklarındaki diğer Osmanlı mimari eserlerinde olduğu gibi bu yapılar da XV-XIX. yüzyıllarda yapılmışlardır. XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başını kapsayan dönemde Arnavutlarla meskûn Balkan topraklarında siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Bu topraklarda Osmanlı idaresinin yerleşmesiyle dini yapıların mimarisi bakımından yeni bir dönem başlamıştır. Preşova yöresi, Sırbistan Krallığı ile Makedonya'yı birbirine bağlayan bir konumda bulunuyordu. Bilaç Karakolu örneğinde olduğu gibi daha sonraları Sırbistan'ın iç kesimlerinde doğru ilerleme niyetiyle, Osmanlı kuvvetlerinin bu yörede konuşlanmasının esas nedeni buranın coğrafi konumuydu. Osmanlı idaresi döneminde Arnavutlarla meskûn toprakların bir parçası olan Preşova yöresi, stratejik öneme sahip bir alandı.

1389 tarihli Kosova Meydan Muharebesinden sonra Balkanlar'da Osmanlı idaresinin yerleşmesini müteakiben Preşova ve yöresi, Osmanlı idaresinin Balkanlar'ın diğer kısımlarına yayılması noktasında askeri strateji bakımından hayati öneme sahipti.

Preşova yöresinde İslamiyet'in varlığı Osmanlı idaresinin Balkanlar'a yerleştiği tarihlerden itibaren söz konusudur. Fakat Arnavutların dörtte üçünün İslamiyet'e geçişi ancak 17. ve 18. yüzyıllarda vuku bulmuş ve bu husus önemli bir birleşme etkeni olmuştur (Kiel, 2012: 24). Preşova ve yöresinde İslamiyet'in yayılışında, diğer Arnavut topraklarında olduğu gibi, mutasavvıf hareketlerin önemli katkıları olmuştur (Koller, 2012: 98). Bu katkının izleri Preşova ve yöresindeki mezar taşlarında bu bölge mutasavvıflarını temsil eden kitabelerde görülebilmektedir. Bu yöredeki kitabelerin önemli bir kısmının yok olmasına karşın, günümüze kadar ulaşabilmiş olanlar bu yörede mutasavvıfların varlığını ortaya koymaktadır. Preşova ve yöresindeki diğer Müslüman yerleşim yerlerinin neredeyse tamamında bu yöreye mensup mutasavvıflara ait kitabelere rastlanabilmektedir.

3. Kitabelerin Önemi

İslami yapılardaki kitabeler büyük bir tarihi öneme sahipler. Kitabeler, bir kurum veya şahsiyet hakkında zengin bilgiler sunabilmekteler. Bu kitabeler yeni nesiller için tarihin canlı örneklerini temsil etmekte, aynı zamanda Preşova yöresinin Osmanlı dönemine ilişkin İslam kültürü zevkini de ortaya koyabilmektedir. Osmanlı idaresinin bu topraklarda son buluşundan sonra yüz yılı aşkın süre içerisinde çok sayıda meydan okumalara rağmen bu kültür, hayatta kalmayı başarabilmiştir. Bu süre yalnızca Preşova yöresi için değil, Balkanlar'ın tamamı için son derece zor bir süreçti. Müslüman nüfus beş yüzyıllık süre içerisinde işlediği bu İslam kimliğini büyük fedakârlıklarla muhafaza etmiştir. Bu, o döneme ait belli sayıda mimari yapıların korunmasından anlaşılabilir.

Osmanlı kitabeleri, üzerinde buldukları yapı veya banisi ya da kitabenin atfedildiği kişi hakkında önemli bilgiler barındırmaktadır. Bu kitabeler yapıların yapılış koşulları hakkında da bilgiler vermektedir. Bu döneme ait kitabeler çoğu zaman, bir kurum veya kişi hakkında bilgi sunan yegâne kaynaklar olabilmektedir. Sundukları bilgiler göz önünde bulundurulurken, tarih ve diğer bazı bilim dalları, kitabelerin irdelenmesine özel önem atfetmiştir.

Arnavut topraklarında Osmanlı kitabeleri yeterince üzerinde durulmuş konulardan biri değildir. Arnavutluk'ta bu alanda yapıldığı bilinen tek araştırma Vexhi Buhara'ya aittir ve maalesef henüz yayımlanmamıştır (Meksi, 2007: 7). Kosova'da Osmanlı kitabelerine ilişkin çalışmalar ise henüz başlangıç aşamasında sayılabilir. Samsakçı (2014) tarafından Kosova'da ele alınan kitabeler Osmanlı döneminden kalma kitabelerin tamamını kapsamamıştır. Kaldı ki Preşova günümüzde Kosova sınırları dışındadır. Diğer yandan Ayverdi (2000: 149), vakfiyelere dayanarak Cedid Mahallesi Camii ile Hamidiye Mahallesi Camiini zikretmekle yetinmiştir. Dolayısıyla bu, Preşova yöresinde kitabelere yönelik ilk çalışmadır.

Preşova ve yöresinde Osmanlı kitabesi olan mimari yapılar Osmanlı idaresinin yerel veya merkezi hükümetlerinde mevki sahibi olmuş yöre eşrafınca yapılmışlardır. Osmanlı'da cami, medrese, tekke, han, hamam, çeşme gibi yapılar yapıldığında ilgili yapıların görünür bir yerine kitabe koyma geleneği vardı. Kitabe geleneği önemli kişilerin mezar taşlarına da yansımıştır. Yalnız mezar taşı kitabelerinin metni diğerlerinden farklıydı. Osmanlı idaresi döneminden kalma yapılara konan kitabelerin bilgi sunmalarının yanı sıra dekor görevi de vardı. Böyle bir husus bu yapıların çoğunda göze çarpmaktadır. Dekor unsuru da sayılabilecek bu kitabeler binaların iç veya dış cephelerinde konurdu.

Preşova ve yöresinde Osmanlı döneminden kalan kitabelerin sayısı oldukça azdır. Günümüze ulaşabilmiş olan bu kitabeler ait oldukları kurumlar hakkında yegâne bilgi kaynağı olma özelliğine sahiptir. Bu bölgelerde peşi sıra yaşanan savaşlar; Sırp, Bulgarlar ve en sonunda Komünist rejimin Osmanlı'dan kalma yapılar ile o yapılardaki kitabelere yönelik düşmanca tutumlarına rağmen az sayıda kitabe günümüze ulaşabilmiştir. Bu mirasın azımsanmayacak miktarı maalesef tahrip edilmiştir. Zamana meydan okuyup günümüze kadar kalabilmiş olan kitabeler Preşova ve yöresinde İslam medeniyetini yansıtan milli ve dini değerler olarak ele alınabilir.

Balkanlar'ın diğer yerlerinde olduğu gibi Preşova ve yöresindeki bu kitabelerin Osmanlı döneminden kaldıkları bilinen bir gerçektir. Bu nedenle bu kitabelerde kullanılan dil çoğunlukla Osmanlı Türkçesidir. Ancak İslam geleneğinin bir ürünü olan bu kitabelerde bazen Arapça ibarelere de yer verilmiştir. Bu husus aşağıda kitabe örneklerinde görülecektir.

Daha önce de ifade edildiği şekilde Preşova ve yöresi uzun bir süre Üsküp sancağının bir parçası olarak Osmanlı idaresi altında kalmıştır. Preşova yöresi ile

Üsküp arasındaki mesafe 39 kilometredir. Preşova ile Üsküp arasındaki bu coğrafi mesafe göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı döneminde Balkanlar'da Beyler şehri sayılan Üsküp'ün (Kiel, 2012: 434) mimari etkilerini gözlemlemek mümkündür. Bu yörede beş yüzyıllık dönemde varlığını sürdürmüş olan İslami mimariye göz atıldığında Üsküp ile Kuzey Makedonya'nın diğer şehirlerindeki mimarinin nerede ise bir bütünü yapısal bir parçası denebilecek ölçüde benzerlik arz ettiği görülmektedir.

İslami yapılardaki kitabe metinleri Osmanlı idaresinde kalmış olan diğer Balkan ülkelerinde görmeye alışık olduklarımızdan farklı değildir. Dolayısıyla fark sadece metinlerde geçen yer veya kişi adlarıdır. Yazı da Osmanlı idaresinde kalmış olan diğer Balkan bölgelerinde alışlagelmiş türdendir.

4. Günümüze Kadar Ulaşabilmiş Olan Kitabeler

Müslüman Arnavut nüfusunun çoğunlukta olduğu Preşova ve çevresi asimilasyon amacıyla Sırp Ortodoks Kilisesinin sürekli misyonerlik faaliyetlerine maruz kalarak Sırp İmparatorluğunun baskısı altında yaşamaktaydı. Bu yöreye Osmanlı idaresinin yerleşmesine müteakiben burada yaşayan Arnavutlar İslamiyet'e geçmeye başlamışlardır. "Çekiç ile örs arasında" bir vaziyette olan yerli halk İslam'ı kendi dini olarak kabul etmiştir. Preşova Arnavutları, Balkanlar'ın diğer yerlerinde olduğu gibi, bu adımı atarak kendi etnik asimilasyonunun önüne geçmişlerdir. Bundan sonra bu yörenin halkı burada kurulan yeni devletin bir parçası olmuşlardır. Yerli halk, malum tımar sistemi ve Osmanlı idaresinin sunduğu diğer imtiyazlar vasıtasıyla yeni bir kültürel ve sosyal gelişim sürecine girmiştir (Ejupi, 2015: 56). Burada yaşayan Arnavutlar, yeni kurulan idarenin kamusal hayatına artık katılmaya başlamıştır. Preşova, Osmanlı idaresinin yerleşmesinden sonra Balkanlar'ın idari ve eğitim merkezi rolünü üstlenmiş olan Üsküp'e yakın mesafedeydi. Bu yakınlık, o dönemde bu bölgenin merkezi kabul edilen, Üsküp'le yakın irtibatla olma ve kültürel gelişmeleri takip etme imkânı veriyordu. Bu yakın ilişkinin etkilerini halkın yaşamının her alanında görmek mümkündür. Yüzeysel bile olsa bir göz atmamız halinde, Preşova ve çevresinde dini kurumlarda görevli çalışanların hepsinin Üsküp medreselerinde eğitim aldıklarını görürüz. Bu medreselerde yetişen kadrolar orada edindikleri tecrübeleri Preşova'ya ulaştırıyorlardı. Bu tecrübelerin izlerini İslam mimari eserleri olan kamusal binalar, camiler, tekkeler, çeşmeler ve mezar taşlarında görebilmek mümkündür. Bu etki Preşova ile çevresindeki yapılarda bulunan Arap harfli kitabelerde de kendini göstermektedir.

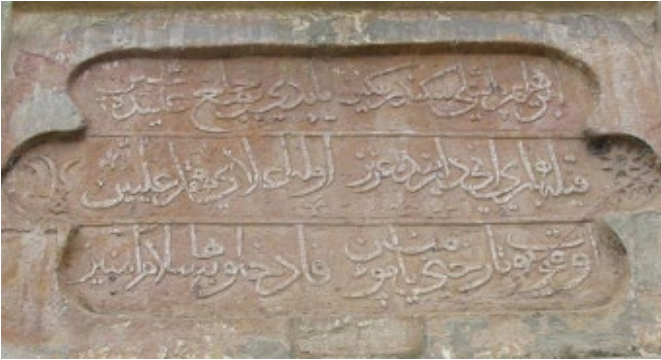
16. ve 17. yüzyıllarda camiler, şehir merkezlerinin kurulmasında belirleyici yapılar olmuşlardır (Meksi, 2007: 7). Arnavut topraklarındaki camiler Müslüman esnaf tarafından mali açıdan desteklenmekle kalmayıp, baştan yapılışını üstlenenler de olmuştur (Koller, 2007: 110). Bu olgudan hareketle Preşova açısından son derece kıymetli bir miras sayılabilecek Atik Camii, İbrahim Paşa tarafından Hicri 1220 (Miladi 1805) yılında inşa edilmiştir (Agushi, 2009: 88).

Osmanlı Devleti, kale, cami, tekke, han, hamam, çeşme gibi yapıların yapımı aşamasında yapının görünür bir yerinde, çoğunlukla bina girişinde duvara gömülü oyma bir kitabe yerleştirmeye ilişkin Arap geleneğini sürdürmüş oldu (Kaleshi, 2012: 32). Preşova ve yöresinde bu tür kitabelerden o döneme ait tüm kamusal yapılarda olması gerekiyordu. Ancak bunlardan küçük bir kısmı günümüze ulaşmış bulunuyor. O dönemden günümüze ulaşabilmiş kitabelerden Atik Cami, Preşova Tekkesi, Preşova kasaba çeşmesi, Rahoviçe Köyü Camii ve Miratofça Köyü çeşmesindekileri zikretmek gerek. Dolayısıyla Preşova ve çevresinde günümüzde mevcut olan kitabeler, mezar taşlarına ve yapılara ait olmak üzere iki tür olarak ele alınabilir. Yapılara ait kitabeler daha az muhafaza edilebilmiştir. Mezar taşı kitabeleri ise kabristan, cami avlusu ve tekke avlusu gibi yerlerde mevcuttur. Aşağıda yapılarda ve mezar taşlarında mevcut bazı kitabelere yer verilmiştir.

5. Yapılarda Mevcut Kitabeler

5.1. Cami Kitabeleri

5.1.1 İbrahim Paşa Tarafından Yaptırılan Atik Cami Kitabesi

Resim 1: İbrahim Paşası اسکندر ... یاپدی بو جامع عتیق .. فادخلوها بسلام آمینین

Preşova Atik Cami kitabesi diğer camilerin çoğunda olduğu şekilde giriş kapısının üstünde yer almaktadır. Kitabe taş oylamak suretiyle üç satır halinde Osmanlı Türkçesi üzere nesih hattıyla telif edilmiştir. Yazı son derece okunaklıdır. Bu kitabenin sonunda Hacer Suresi 46. ayeti **أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِينَ** (Onlara, “Girin oraya esenlikle, güven içinde” denilir) yer almaktadır.

5.1.2. Çeşme Kitabeleri

Resim 2: صاحب الخيرات و الحسنات .... الشيخ سالم أفندي بن الشيخ أفند صالح سنة ٥٧٢١

Preşova ile çevresindeki çeşmelerde de Osmanlı kitabeleri yaygındı. Osmanlı idaresi döneminde şehir merkezlerinde camilere karşı yerlerde toplumun ihtiyaç duyduğu altyapının tamamı sağlanmakta ve bu çerçevede çeşmeler de yapılmaktaydı. Bu hayır eserlerinde de Osmanlıca-Arapça kitabeler bulunmaktaydı. Böyle bir kitabeyi Proşova'ya bağlı Miratofçe köyündeki çeşmede görüyoruz.

Preşova Atık Camiin karşısında yol kenarında yer alan çeşmede 70x30 cm ölçülerinde Arap harfli güzel bir kitabe yer alır. Bu kitabenin hattı nesihdir. Kitabe metni dört satırda oluşmaktadır. Kitabe metni الحسنات و الخيرات و ibaresi ile başlar. Taşa oyularak telif edilen metin hayrat sahibi ve yapılış yılına ilişkin bilgileri barındırır.

6. Mezar Taşı Kitabeleri

Osmanlı dinî pratiklerinde bir merhumu hatırlayacak şekilde defnetme geleneği söz konusuydu. Bu gelenek Orta Asya'dan İslamiyet öncesi kültürden kalmış olmalıdır. Türk kökenli İslami hanedanlara ait anıtsal mezarların varlığı bilinmektedir. Bir mezar kitabesi sahibinin mali, sosyal veya siyasi statüsünü temsil eder. Bir mezar taşındaki Osmanlı kitabesi dini sınırlar çerçevesinde üç boyutlu sanatın konusu olarak değerlendirilebilir. Yarı kırsal ve kentsel bir ortamda mezar taşı metinleri çok boyutlu mesajlar barındırmaktadır.

Osmanlı dönemine ait kitabelerin dili çoğunlukla Osmanlı Türkçesidir. Preşova ve yöresindeki kitabelerin hattı çoğunlukla nesih türüdür. Bu kitabelerin günümüze kadar hayatta kalabilmiş olanların sayısı azdır. Kitabelerin en eskisi 18. yüzyıla aittir ve Hicrî 1123 (1711) yılına denk gelmektedir. Ayrıca Miratofçe köyünde iki kitabe daha vardır. Bunlardan biri 1188 (1774), bir diğeri de 1189 (1775) tarihlerine aittir.

Her ne kadar Osmanlı Türkçesi dönemin idare dili olmuş olsa da Arapça İslamiyet'in dili olarak kabul görmüştür. Bu nedenle Preşova yöresinde Arapça olarak telif edilmiş kitabeler de az değildir.

Resim 3: لا اله الا الله قد ارتهل من دار الفناء الى البقاء الحاج الشيخ مغفور رشدى افندى بن الشيخ عمر افندى لروحه الفاتحة ٣٢١١

Preşova'daki bir mezarlıkta sahibi belli olmayan bu mezar taşı kitabesinin metni Arapçadır. Nesih hatla yazılmıştır. Metnin üst kısmı zarar gördüğü için mezar sahibinin adı tespit edilememektedir. Bu, Preşova'daki en eski kitabelerden biridir. Hicri 1122 (1710) yılına aittir. Bu kitabede, Osmanlı dönemine ait kitabelerde görmeye alışık olduğumuz ifadeler yer almaz.

Resim 4: هو الخالق الباقي قد انتقلت من دار الفناء الى دار البقاء كوهر بنت علي زوجة عبد الكريم الفاتحة سنة ١٣٢١

Preşova mezarlığında 1231 (1816) yılına ait bu mezar taşı kitabesi de baştan sona Arapça olarak telif edilmiştir. Bu ve bunun gibilerinin Arapça olarak yazılması, Osmanlı Devleti'nin dili Osmanlı Türkçesi olmakla birlikte Arapçanın da kitabelerde son derece yaygın kullanıldığının bir göstergesidir.

Resim 5: المرحوم المغفور المحتاج الى رحمة ربه الغفور
عابد محمد بن علي روجيچون الفاتحة ٩٨١١

Resim 6: هو الخالق الباقي المرحومة المغفورة المحتاجة
على رحمة ربها الغفور بني صالح روجيچون الفاتحة ٤٢٢١

Mezar başlarına konan çok sayıda eski başlıklarda; doğuşu, yeniden doğuşu ve ölümü temsil eden altı köşeli yıldız simgesi bulunur (O'Conell ve Airey, 2009: 240). Bu yıldızı her iki cinsiyete ait mezar başlıklarında görmekteyiz. Bu simge Üsküp İsa Bey Camiinde de mevcuttur. Bu simge de Preşova ve yöresi ile Üsküp simgelerinin benzerliğini ortaya koymaktadır.

Resim 7: المرحوم المغفور محمود بشا بن حسين روجيچون الفاتحة ٨٨١١

Preşova'ya bağlı Miratofçe köyünde bulunan iki adet mezar başlığının özelliği alt kısmında Fatıha okumayı talep edercesine açık duran el simgesidir. Bu simge Hz. Fatıma'nın elini, kötülüklerden koruyucu bir tılsımı temsil eder. Mezar başlığına oyulmuş beş parmaklı el simgesi İslam'ın beş farzını da temsil eder (O'Conell ve

Airey, 2009: 49). Üsküp'teki eski camilerde yapılan incelemelerde böyle bir simge kullanılmamıştır. Mujezinovic'in (1974: 92) Alifakofçe köy mezarlığında tespit ettiği beş parmaklı el simgesi hilale doğru açılmış vaziyettedir. Alifakofçe mezar başlıklarında metin olmayıp Miratofçe köyündeki başlıkta ise oyulmuş Arapça kitabe metni bulunmaktadır. Bu husus, Miratofçe köyü mezar taşı kitabelerinin (18. yüzyıl) Alifakofçe mezar taşlarından (15. yüzyıl) daha geç döneme ait olmalarıyla açıklanabilir. Günümüze ulaşabilmiş az sayıdaki bu mezar başlıklarının ikisinde bu simgeyi görüyoruz. Bunlardan biri Hicri 1188 (1774), diğeri ise 1189 (1775) yıllarına aittir.

Resim 8: ۹۸۲۱۱ الفاتحة علي رويحون محمد بن علي ربه الغفور عايدر محمد بن علي ربه الغفور المحتاج الي رحمة ربه الغفور عايدر محمد بن علي ربه الغفور

Preşova ile çevresinde günümüze kadar ulaşabilmiş mezar başı taşlarının şekli çeşitlilik arz eder. Osmanlı idaresi altında kalmış olan sathın diğer yerlerinde olduğu gibi Preşova ve çevresindeki mezar taşlarının şekli de sahibinin statüsünü temsil eder. Dolayısıyla mezar başı taşlarında kitabeden bağımsız olarak sadece bu mezar taşlarının şekli bile sahibinin statüsü hakkında fikir vermektedir. Preşova ve yöresindeki mezar başlıkları çoğunlukla Üsküp'tekilerle benzerdir. Bu taşlar kare şeklinde küçük boyutlardadır.

Miratofçe köyünde 1188 ile 1189 yıllarına ait iki mezar taşı kitabeleri yaygın olan *هو الخالق الباقي* veya *هو الخالق الباقي* ya da kelime-i şehadet *لا اله الا الله محمد رسول الله* ile değil, *المرحوم المغفور* ifadesiyle başlar ve devamında mezar sahibinin ismi ve vefat tarihiyle devam eder.

Osmanlı idaresi altında kalmış olan yerlerde mezar taşı kitabeleri genelde *هو الخالق الباقي* veya *هو الخالق الباقي* ifadeleri, *المعین* ifadesi veya kelime-i şehadet *لا اله الا الله محمد رسول الله* ile başlar. Benzer bir uygulamayı Preşova ve yöresindeki mezar taşlarında da görmekteyiz.

Resim 9: المرحوم المغفور / لآله الله محمد رسول الله / المحتاج / الي رحمة ربه الغفور من العلماء الكرام الحاج / مصطفى افندي بن عبد الكريم / أفندي روحيجون الفاتحة ١٨٢١

Resim 10: هو الخالق الباقي / المتوفي المرحوم الشيخ / بن خليل الشيخ رمضان روحيجون الفاتحة ٥٢٢١

Resim 11: هو الباقي المرحوم المغفور المحتاج الي / ربه الغفور خير الله بن بكتاش روحيجون الفاتحة ١٢٢١

Resim 12: المعين المحومة المغفورة جلبي بنت سعيد / اغا روحيجون الفاتحة

Resim 13: هو الخالق الباقي المرحومة المغفورة بنت عبد الكريم الفاتحة ١٢٢١

Resim 14: هو الخالق الباقي قد انتقل من دار الفناء غلي دار البقاء كوهر بنت علي زوجة عبد الكريم الفاتحة ٠٣٢١

İslam ve Osmanlı geleneğinde ölen kadınların adı, mezar taşı kitabelerinde yazılmazdı. Kadın mezarına ait kitabelerde kimin kızı veya kimin refikası yazılırdı. Benzer bir uygulamayı Preşova ve yöresinde de görmekteyiz. Buna rağmen bazı örneklerde hem ölen kadının hem de kimin kızı veya refikası olduğunun belirtildiği kitabelere de rastlanmıştır. Buna örnek “Ali kızı Abdülkerim refikası Gevher” kitabesidir.

Diğer yandan erkek mezar taşlarında ölenin statüsüne bağlı olarak fes veya sarık simgeleri işlenmiştir. Kadın mezar taşları erkek mezar taşlarından şekil bakımından farklıdır. Kadın mezar taşlarının üst kısmı yarım daire şeklindedir.

Resim 15: لا اله الا الله محمد رسول الله المرحوم المغفور من / العلماء الكرم عبد الكريم / بن الشيخ عمر / ... / ... / عبد الكريم افندى باغ / جناندا حیات روحه فاتحه / سنه ٠٧٢١

Sarık simgesinin işlendiği âlime ait mezar taşı, sahibinin yüksek tahsil gördüğünü temsil eder. Böyle simgeler müftü, müderris ve diğer ulema sınıfına ait merhumların mezar taşlarında görülür. Böyle bir mezar taşına Preşova kasaba mezarlığına denk geliyoruz. Bu mezar taşı Hicri 1270 (1853) yılında vefat eden Abdülkerim Efendiye aittir.

Resim 16: هو الزالق الباقي / المرحوم المغفور / المحتاج حسين بن وهبي / روحیچون الفاتحه / ١٤٢١

Bu mezar taşı Juniçe köyünde mevcuttur. Bu mezar taşı Hicri 1241 (1825) yılında vefat eden Şeyh Hüseyin'in statüsünü belirler niteliktedir.

Resim 17. Püsküllü fesi olan mezar taşı

Statü belirleyen bir başka mezar taşı başlığı da püsküllü festir. Böyle bir başlık Preşova kasaba mezarlığında mevcuttur. Bu mezar taşı kitabesi Hicri 1271 (1854) yılına tarihlenmiştir.

7. Tekke Mezar Taşları

Preşova’da günümüzde faal olmamakla birlikte Salihi’nin (2012) belirttiğine göre 1698-1700 yıllarında inşa edilmiş olan bir tekke mevcuttur. Tekke Ahmeti’ye (2015: 223) göre Halveti tarikatına bağlıydı. Bu tespit Şeyh Salim Efendi’nin mezar taşı kitabesinde geçen “El merh el mağfûru’ş-şeyh Sâlim Efendi binu’ş-şeyh Sâlih Efendi târik-i Halvetiyye ruhiyçün el-fâtiha” ibaresine dayanılarak ortaya konmuştur. Han, semahane yapıların yer aldığı tekkedeki mezarlardan, kitabesi günümüze ulaşabilmiş olanı Şeyh Salim Efendi’ye ait olanıdır. Mezar taşı kitabesinden de anlaşılacağı üzere Şeyh Salim Efendi 1288 yılından “aslî devası bulunamayan bir dertten” vefat etmiştir. Şeyh Salim Efendi’ye ait mezar taşı kitabesi şu şekildedir:

Resim 18: ناگهان بر درده دوشدم بولامادم اصلی دوی کمسلر اتمسون بو دهر فانیندین وفی بی قرار اندی نهالی
عصرمی بادی اجل جنت اتم مسکک فانیندین بقی لطف ایدصب احسان ایده اجر جناب کبریا المرحوم المغفور الشیخ سالم افندی بن
الشیخ صالح افندی طریق حلوتیه روحیلچین الفاتحه سنه ۸۸۲۱

8. Sonuç

Bu çalışmada Preşova ve yöresinde Osmanlı döneminden kalmış olan yapılardaki kitabelerin şekil ve metinleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Giriş kısmında Preşova’nın mevcut idari statüsü, Osmanlı idaresindeki statüsü, yer adının etimolojisi ve coğrafi konumu hakkında bazı bilgilere yer verilmiştir. Devamında Batı Balkanlarda ve özellikle Arnavutların yoğun yaşadıkları yerlerde Osmanlı eserleri ile bu eserlere ait kitabeler hakkında yapılan başlıca çalışmalar zikredilmiştir. Kitabelerin önemine işaret edildikten sonra Preşova yöresinde günümüze ulaşabilmiş olan Osmanlı dönemine ilişkin yapılar ve onlara ait kitabeler buldukları yapı türlerine göre sınıflandırılmışlardır.

Bu çalışmada Osmanlı dönemine ilişkin eserlere işaret edilmiş ve bu eserlerin araştırılmasının önemine vurgu yapılmak istenmiştir. Türk okurları ve araştırmacıları

tarafından hak ettiği ilgiyi henüz görememiş olan bu yöredeki Osmanlı eserleri ile bu eserlere ait kitabeler hat, tarih düşürme, metin özellikleri bakımından da ele alınmayı gerektirmektedir. Ancak bu çalışmanın amacı Preşova yöresindeki Osmanlı kitabelerine dikkatleri çekmek ve bu uğurda çalışma yapacak olanlara ön ayak olmaktır. Ait oldukları bazı yapılar yenilenmiş olmakla birlikte az da olsa günümüze ulaşabilmiş olan kitabelerin tarihe not düşmek anlamında ele alınmaları hem filologlar hem de tarihçiler bakımından bir zorunluluktur. Küçük bir katkı sunması umulan bu çalışma bundan sonrakilere yol gösterici olup yeni çalışmalarını teşvik etmesi durumunda amacına ulaşmış demektir.

Kaynakça

- Ahmeti, Hatixhe. (2015). “Monumentet me mbishkrime osmane në pjesën e vjetër të qytetit të Preshevës dhe disa gurë të varreve”. *Trashëgimia orientale-islame në Ballkan*. Prishtinë: Instituti për shkencë humane “Ibni Sina”, 207-231.
- Agushi, Burbuçe A. (2009). *Presheva me rrethinë në zhvillimin arkitektonik urbanistik*. Prishtinë.
- Ayverdi, Eekrem Hakkı. (2000). *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri-Yugoslavya (3. Kitap)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Ejupi, Arsim. (2015). *Popullsia dhe vendbanimet shqiptare të Luginës së Preshevës, gjendja dhe rrjedhat bashkëkohore*. Prishtinë.
- Islami, Hivzi ve Arsim Ejupi. (2015). *Popullsia dhe vendbanimet shqiptare të Luginës së Preshevës*. Prishtinë: ASHAK.
- Ismajli, Rexhep. (1970). “Mbi disa toponime në Serbi të jugut dhe në Maqedoni të veriut”. *Gjurmime albanologjike, Nr. 1-2*. Prishtinë: Instituti Albanologjik: 263-268.
- Kaleshi, Hasan. (2012). *Dokumentet më të vjetra të vakëfeve në gjuhën arabe në Jugosllavi*. Prishtinë.
- Kiel, Machiel. (2012). *Arkitektura osmane në Shqipëri 1385-1912*. İstanbul: IRCICA.
- Koller, Markus. (2012). “Shqiptarët në Perandorinë Osmane – një vështrim historik (shekujt XVII-XVIII)”. *Historia e shqiptarëve*. Tiranë: Përprojekja.
- Meksi, Aleksander. (2007). “Probleme dhe aspekte të arkitekturës së xhamive në Shqipëri”. *Qytetërimi Islam në Ballkan*. İstanbul: IRCICA.
- Mujezinović, Mehmed. (1974). *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Veselin Maslesa.
- O’Conell Mark ve Raje Airey. (2009). *The complete Encyclopedia of Signs and Symbols*. London: Hermes House.
- Salihi, Xhemaledin. (2012). “Odat, Hanet, objektet dhe shtëpitë e vjetra në Preshevë me karakteristika kombëtare”. Erişim Tarihi: 07.09.2020.<https://www.preshevajone.com/hanet-cajtoret-objektet-dhe-shtepite-e-vjetra-ne-presheve/>.
- Samsakçı, Mehmet. (2014). *Kosova Kitabeleri*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Şemseddin Sami. (1308). “Preşova”. *Kamusu’l-A’lâm*, c. 2, Dersaadet: Mihrân, s. 699.

